

Ruttkayová, Jaroslava; Ruttkay, Matej

Výsledky výskumu v Nitre-Starom meste v r. 1994

Archaeologia historica. 1997, vol. 22, iss. [1], pp. 103-113

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140239>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výsledky výskumu v Nitre-Starom meste v r. 1994

JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ-MATEJ RUTTKAY

Archeologickému výskumu v centre Nitry bola v posledných desaťročiach venovaná iba minimálna pozornosť. Na rozsiahlych investičných akciách v 70-tych a 80-tych rokoch (najmä výstavba nového divadla spojená so zničením veľkej časti Starého mesta) sa uskutočnili iba krátkodobé záchranné akcie (aj to výnimočne). Systematické výskumy prebiehali iba v okrajových štvrtiach mesta (Šindolka, Krškany, Párovské Háje, Chrenová, Janíkovce).

Vďaka tomuto nezáujmu sa nenávratne zničila veľká časť pôvodného stredovekého mesta. V závere 80-tych rokov sa po viac, ako päťdesiatich rokoch obnovil systematicko-záchranný výskum na hrade, ktorý priniesol mnohé neočakávané výsledky (naposledy Bednár 1996). V r. 1992 naň nadviazal aj výskum v bývalom župnom dome, v priestore dnešnej galérie.

Prvou väčšou výskumnou akciou v priestore Starého mesta bol v tomto období výskum na Kupeckej a Štefánikovej ulici (Ruttkayová 1996; Březinová-Katkin 1996). Podnetom k získaniu nových, vzácnych dokladov osídlenia mesta bola rekonštrukcia inžinierskych sietí. Z hľadiska stredovekého, ale i pravekého vývoja priniesol výskum mnohé závažné poznatky. V súčasnosti je nálezový inventár v štádiu spracovania, a preto je potrebné predložené informácie pokladať za predbežné.

Lokalita (Kupecká ulica) sa nachádza na východnom úpätí centrálnej časti mesta, na miernom svahu pozvoľne klesajúcom k pravému brehu rieky Nitry (obr. 1).

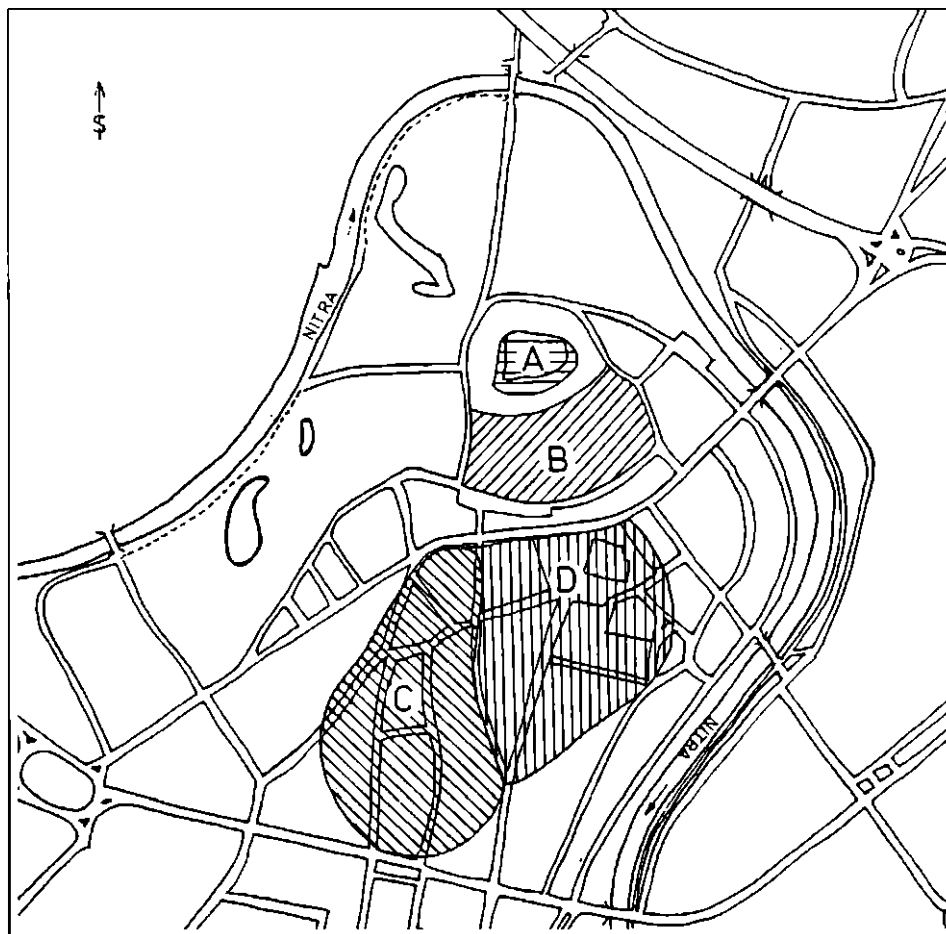
Výskumné práce prebiehali v spolupráci Archeologického ústavu SAV v Nitre s Nitrianskym múzeom v Nitre v auguste až októbri 1994. Plošný odkryv nebol možný. Práce sa realizovali za nepretržitej prevádzky komunikácie iba v priestoroch, kde sa plánovali hĺbkové výkopy. Formou sondáže sa odkryla plocha 37,8 m² a v priestore výkopu pre kábelovod 181,5 m². Okrem stredovekých nálezových situácií sa preskúmali aj objekty a hroby z doby bronzovej a halštatskej.

V centrálnej časti skúmanej plochy sa podarilo preskúmať objekty (zásobné a pracovné jamy) a k nim náležiacu mohutnú kultúrnu vrstvu. Obsahovali najmä keramiky, zvieracie kosti, relatívne veľa drobných lomových kameňov a maltoviny. Objekty, obdobne, ako celá vrstva boli v subpozícii k pohrebisku datovanému do druhej polovice 10.—11. stor.

Táto vzájomná superpozícia je obzvlášť dôležitá pre absolútnu chronológiu (najmä keramických nálezov). Zaujímavý bol najmä obj. B/54 v priamej subpozícii s kostrovými hrobmi č. 7 a 8. Okrem bežných nálezov sa v ňom našiel aj pieskovecový opracovaný kváder a veľké množstvo maltoviny. Tieto nálezy nepriamo dokladajú existenciu kamennej architektúry v blízkom okolí lokality.

Na západnej strane kabelovodu sa preskúmal okraj kamennej deštrukcie z mohutného valu, ktorý sa nachádzal pod dnešnou Farskou ulicou. Jeho datovanie je nejasné (podľa inf. prof. Chropovského sa priebeh valu obdobnej konštrukcie - 9. stor. - zachytil aj cca 80 m južne od skúmaného priestoru.

Pod horizontom kostrových hrobov sa nachádzali aj jamy B/1, B/9, B/52 a celá kompaktná sídlisková vrstva. Výber z nich získanej keramickej produkcie (obr. 3-4) ukazuje, že v období pred pol. 10. stor., t. j. pravdepodobne v druhej polovici 9. a prvej polovici

Obr. 1. Nitra, schématický náčrt sfúlskovej situácie v polovici 13. stor.: 1 - Kupecká ul., A - Castrum, B - Suburbium, C - Castrum Iudeorum, D - Civitas.

10. stor. sa používala relatívne vyspelá keramika (obr. 3). Charakteristickým znakom je pomerne kvalitne preplavený materiál s malou prímiesou ostriva. Farba le prevažne šedočierne, lom kompaktný, dobre vypálený. Na vnútornej strane nádob, najmä v ich dolnej časti sú badateľné vývafkovité stopy po vytáčaní na hrnčiarskom kruhu.

Všetky črepy pochádzajú z hrncovitých nádob (vajcovitých a súdkovitých). Z hľadiska datovania celkov sú zvlášť významné rôznorodé profilácie horných častí nádob (ústie a okraj).

Ústie je nasadené plynule (obr. 2:1, 5, 6; 2:7), alebo mierne ostro (obr. 2:3, 4; 2:8). Vnútorňa strana je najčastejšie plynule prehnutá (obr. 2:1,5; 2:7). Menej sa objavuje mierne (obr. 2:2, 6, 9; 2:8), alebo výrazné prežliabnutie (obr. 2:4, 7).

Najväčšiu variabilitu vykazuje profilácia okraja od jednoduchého (šikmo, alebo zvislo zrezaného - obr. 2:1, 3, 9; 3:1, 7), cez mierne profilovaný (obr. 3:8) až po dohora vytiahnutý (obr. 2:4), prípadne ovalený (obr. 2:5).

Vo výzdobe majú absolútnu prevahu motívy aplikované viaczubým hrebeňovitým nástrojom (obr. 2; 2). V oveľa menšom počte sa objavuje výzdoba vo forme jednoduchých

obežných rýh, alebo vlnoviek (obr. 2:7; 3:8). Výnimočné je ozdobenie radom vpichov hrebeňovým nástrojom (obr. 2:8). Výzdoba bola aplikovaná najmä na pleciah nádob.

Dno hrncov je ploché, niekedy so stopami podsýpky. Iba výnimočne sa objaví plastická značka (jednoduchý kruh).

Vyššie uvedené informácie (obr. 2 a 3) spresňujú (menia) doterajšie poznatky o typologicko-chronologickom triedení keramiky 9.-10. stor. Preukázalo sa, že mnohé formy tvarovania ústia a okraja nádob bežne datované do 11.-13. stor. sa vyskytujú už v 9.-10. stor.

V superpozícii nad touto sídliskovou vrstvou a objektmi sa zistilo kostrové pohrebisko. Počiatky pochovávaní na ňom kladieme predbežne do druhej polovice 10. a začiatku 11. storočia. Pochovávanie pokračovalo aj v 12. stor. Zachytili sa kostrové zvyšky 27 jedincov a malé torza kostier pravdepodobne ďalších 5 jedincov. Mŕtvi sú uložení vo vystretej polohe na chrbte.

Ide najskôr o typ prikostolného cintorína s viacvrstvovým pochovávaním. Kostry orientované prevažne v smere Z - V sú uložené v dvoch až troch vrstvách na sebe. Hroby obsahovali strieborné a bronzové esovité záušnice, pásikové prstene, sklené a pastovité koráliky. Z hľadiska výbavy bol najbohatší hrob č. 7 (obr. 4). Nálezy hrobov z neďalekej Farskej ulice a Štefánikovej triedy naznačujú, že tu mohlo ísť o pohrebisko veľkého rozsahu (plocha cca 200x200 m).

V 13. storočí získava tento priestor definitívne sídliskový charakter (jamy, hlinené kupolové pece, jamy na vápno, stena z nadzemného domu s kamennou podmuroukou, bližšie neurčené objekty, sídlisková vrstva). V tomto období tiež prebehla rozsiahla planírka celého priestoru. Tým boli kompletne odstránené všetky staršie stredoveké i praveké vrstvy v západnej časti. To znamená, že pôvodne bol svah výrazne strmší, ako ukazuje dnešný stav. Cieľom planírky bolo oddelenie mesta od suburbia. Na tento účel bol využitý aj pôvodný val (z 9. stor.?). Tým bolo zvýraznené vlastné opevnenie polohy Na vŕšku.

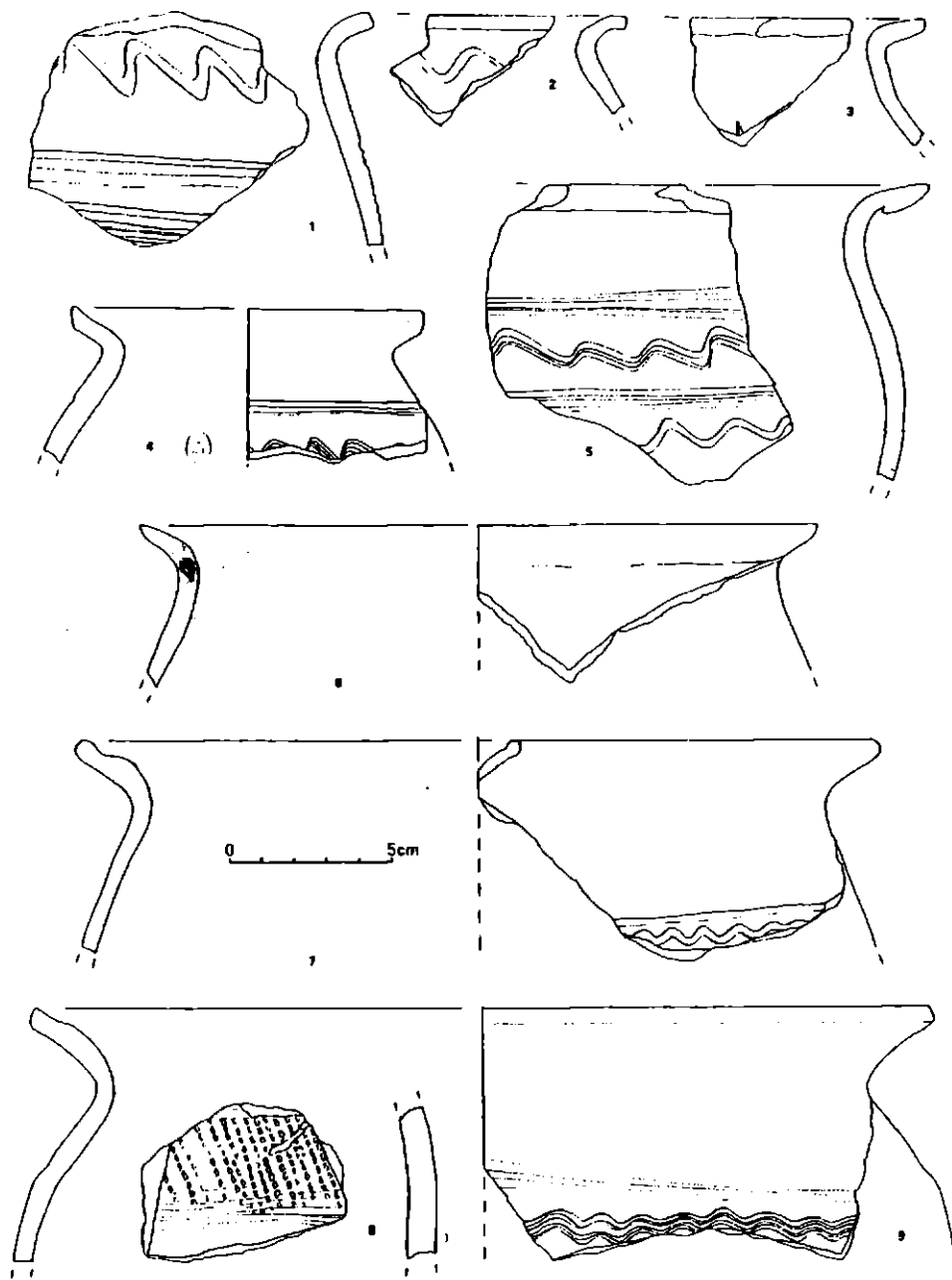
Medzi 13.-15. stor. je zachytený nárast zvrstvenia o cca. 90-120 cm. Úrovně sídliskových objektov sú striedané horizontmi komunikácií. Ďalšia výrazná planírka je doložená v priebehu 15. stor. Táto teréna úprava mohla vzniknúť v súvislosti s politickými nepokojmi v druhej polovici 15. stor. (bratfíci).

Obraz osídlenia dnešnej Kupeckej ulice dopĺňajú novoveké objekty a kultúrne vrstvy zo 16.-18. stor. Objemné hruškovité obilnice (s objemom až 13 m³), obsahovali rôznorodý materiál. Početný črepový materiál, kachlice s rastlinnými aj zvieracími motívami (najmä renesančné), fragmenty sklenených nádob, koráliky, mince, bronzové ihlice, gombíky, špendlíky, železné predmety, kostěné ozdoby a množstvo zvieracích kostí.

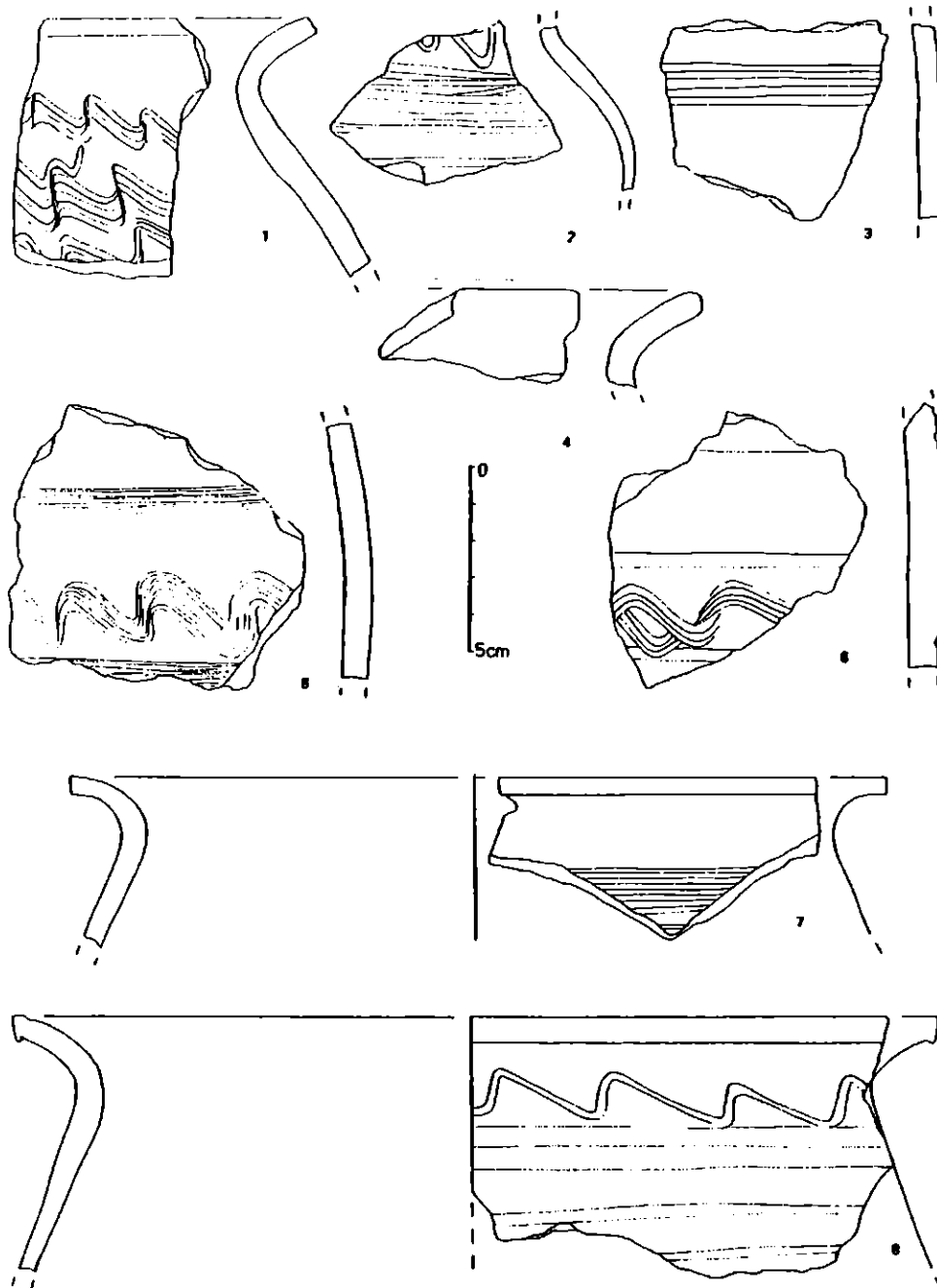
Rekonštrukcia Pešej zóny v Nitre bola možno poslednou príležitosťou archeologicky zmapovať osídlenie tejto významnej časti mestského jadra. Priestor Kupeckej ulice bol osídlený už v praveku, s prerušením v dobe laténskej a rímskej. Na troskách veľkomoravského sídliska vznikol prikostolný cintorín, ktorého hroby boli neskôr prekryté sídliskovými vrstvami a objektami stredovekými a novovekými. Až v závere 18. storočia sa stáva táto atraktívna lokalita v centre Starého mesta komunikáciou fungujúcou podnes. Výsledky výskumu prinášajú nové poznatky, ktoré spriehľadňujú a menia doposiaľ pertraktované názory.

Pokus o rekonštrukciu sídliskovej aglomerácie Nitry v stredoveku

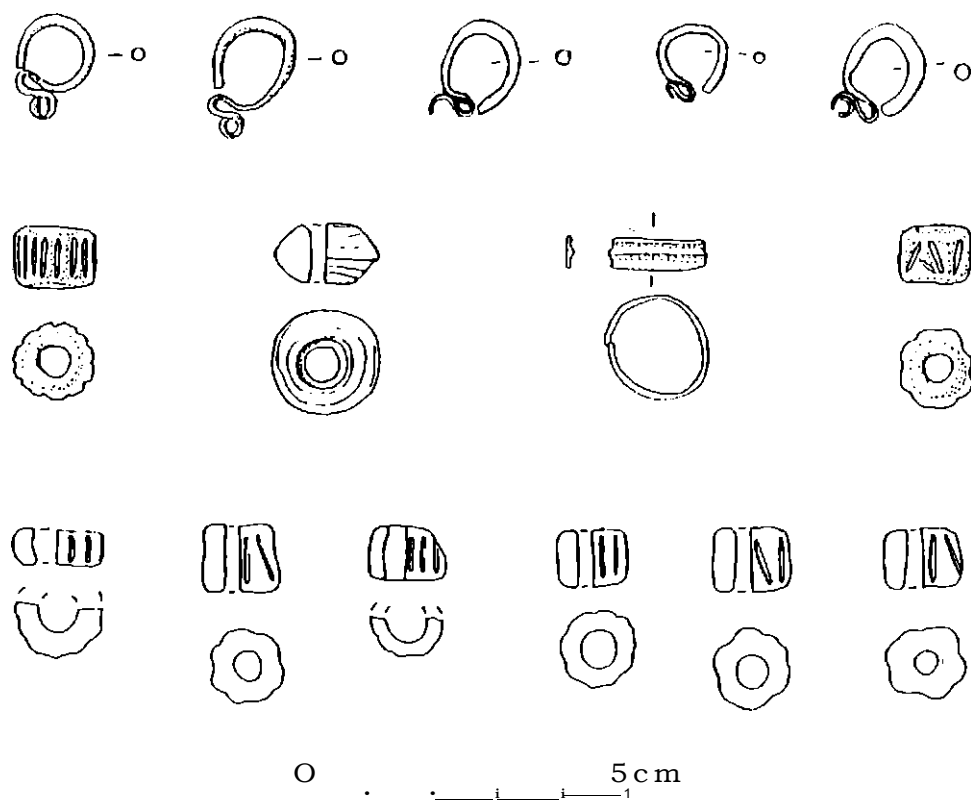
Geografické a energetické podmienky priestoru dnešnej Nitry lákali človeka od praveku. V stredoveku sa s relatívne veľkou koncentráciou sídliskových objektov stretávame už v 6.-7. stor., v čase prichodu najstarších skupín slovanského obyvateľstva (obr. 5). Postupne sa tu začína koncentrovať sieť agrárnych (neskôr aj remeselníckych) osád. V tomto období dochádza k ich rozptylu. Od závere 8. stor. čoraz silnejšie prevláda tendencia ku koncentrácii osídlenia. Jej výsledkom je vznik hospodársko-správných centier - hradísk - Hrad, Martinský vrch, Na Vŕšku - a okrem toho aj refugiálnych prípadne remeselníckych hradísk (Zobor (?), Borina (?), Dražovce (?), Lupka).

Obr. 2. Nitra, Kupecká ul.: výber z nálezov z obj. B/1, 9.–prvá pol. 10. stor.

Obr. 3. Nitra, Kupecká ul.: vyber z nálezov z obj. B/52 (i. 1,3,6,8) a B/54 (i 2,4,5,7), 9.-prvá pol. 10. stor.

Obr. 4. Nitra, Kupecká ul.: výber z nálezov z hrobu 7 (druhá pol. IU.-prvá pol. II. ston).

Z 9. stor. (obr. 6) sú priame doklady jednej sakrálnej stavby (Martinský vrch) a nepriamo minimálne ďalších dvoch (Na vŕšku, Hrad).

B. Chropovský pokladá za najvýznamnejšie hospodársko-správne centrum hradisko na Martinskom vrchu (1991, s. 132). Na základe novších výskumov možno predpokladať, že toto hradisko malo v prvom rade hospodársko-remeselnícky charakter. Za rozhodujúce organizačno-správne sídlo pokladáme lokalitu na hradnom kopci. Hradisko Na vŕšku bolo pravdepodobne obchodným centrom. Hradiská na Lupke, resp. Borine mali refugiálno-remeselnícky charakter (hradisko a predhradie). Sídliť v nich špecializovaní remeselníci (skláři, hrnčiari) (Chropovský 1974, s. 166, 1965).

Na sídliskách na okraji aglomerácie je najčastejšie badateľný plynulý vývoj od 9.-10. stor. do 13. stor. Zaujímavé je, že v 10. stor. sú zakladané aj nové pohrebiská (Šindolka), ale zároveň ďalšie prežívajú do 11., resp. 12. stor. (Nitra-amfiteáter).

V 10. stor. sa stala Nitra pravdepodobne jedným z cieľov dobovačných útokov staromaďarských družín. Ako ich snahy dopadli je za súčasného stavu bádania ťažké určiť. V tejto súvislosti sa najviac očakáva od výskumu na Nitrianskom hrade, kde sa po spresnení datovania jednotlivých horizontov môže potvrdiť, alebo vyvrátiť téza o ničivom nápoře - zničení hradu a založení nového správneho centra na tom istom mieste. Zmeny vo vnútornej štruktúre mikroregiónu, ktoré v tomto období naznačujú relatívne silný zásah do tejto aglomerácie.

Zániková sídelná vrstva zistená na Kupeckej ulici naznačuje, že príchod starých Maďarov bol spojený s výraznými deštruktívnymi zásahmi do sídliskového areálu. Na stra-

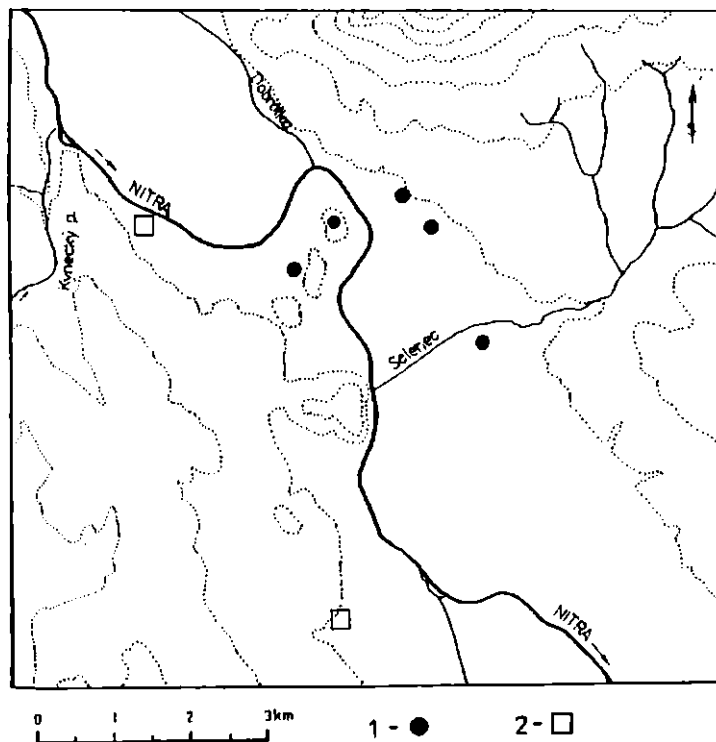
ne druhej dobyvatelia nadviazali na organizačnú tradíciu a Nitra sa stala základným politickým bodom v severozápadnej časti krajiny.

Na „preformátovanie“ sídliskovej štruktúry v priebehu 10. stor. je niekoľko ďalších indícií. Tento proces je najvýraznejší v centrálnej časti. Naopak, na periférii vývoj pokračuje relatívne plynulo. Výrazným zásahom do vnútornej štruktúry aglomerácie a impulzom k rozvoju bolo založenie benediktinského kláštora v Nitre-pod Zoborom, pravdepodobne okolo r. 1000.

V polohe hradný kopec je doložené ohňom deštruované veľkomoravské opevnenie na hradnom kopci (Bednár 1996) a mohutná zániková vrstva zachytená na jeho úpätí (Točík 1983). Koncom 10., alebo v prvej polovici 11. stor. sa buduje nový pevnostný systém-komitátne sídlo.

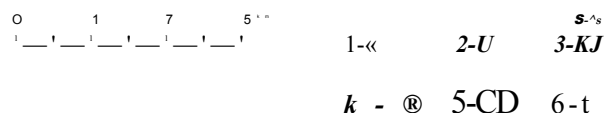
V polohe Na vřsku-východ v prvej polovici 10. stor. zaniká sídlisko (predhradie) na východnom svahu vyvýšeniny, ktoré malo pôvodne pravdepodobne svoju vlastnú sakrálnu stavbu (nepriamo doložená výskumom na Kupeckej ulici). V druhej polovici 10. stor. je tu založené radové pohrebisko, na ktorom sa pochovávalo do prvej polovice 12. stor. Následne sa funkcia tohoto priestoru opätovne mení. Zakladá sa nové sídlisko pravdepodobne zárodok jednotky civitas uvádzanej v listine mestských výsad v r. 1248. K tejto časti patril s najväčšou pravdepodobnosťou aj kostol zachytený (žiaľ' temer neskúmaný) pri stavbe divadla na Svätoplukovom námestí.

Pri doterajších výskumoch na vlastnej polohe Na Vřsku sa výraznejšia zániková vrstva nezistila, resp. v sporých publikovaných správach nieje uvádzaná. Je pravdepodobné, že jeho vývoj pokračoval plynule v hraniciach vymedzených opevnením z 9. stor.

Obr. 5. Nitra, vCasnoslovanské osídlenie, 6-7. stor. (podľa G. Fusek 1991): 1 - sídlisko, 2 - pohrebisko.

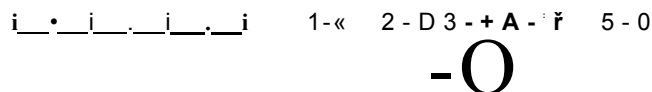
Obr. 6. Nitra, sídlisková situácia v 9. stor.: 1 - sídlisko, 2 - pohrebisko, 3 - hradisko, 4 - centrálné hradisko, 5 - hradisko - remeselná činnosť, 6 - sakrálna stavba.

V 1. stor. je tu postavený jednodňový kostol sv. Štefana, okolo ktorého sa rozprestieralo radové pohrebisko. Túto časť možno jednoznačne spájať s v písomných prameňoch uvádzaným castrum Iudeorum.

V 1. stor. sa Nitra stala jedným z dvoch hlavných sídiel údelných vojvodov v rode Arpádovcov. Niekedy na zlome tisícročia bol založený benediktínsky kláštor v Nitre pod Zoborom (hypotézy o jeho veľkomoravských koreňoch sa nepodarilo potvrdiť). Predpokladáme, že jeho založenie súviselo so snahou o podmanenie severnejších častí dnešného Slovenska (horná Nitra-Turiec). Nakoniec, nepriamo to dokladajú aj zoborské listiny (1111, 1113), v ktorých sa uvádza relatívne veľký počet obcí z tohoto priestoru.

V 1. stor. v Nitre existovali minimálne tri kostoly (Martinský vrch - kostol sv. Martina, Párovce - kostol sv. Štefana, Staré mesto - kostol sv. Jakuba a pravdepodobne aj sakrálna stavba na hrade - predchodca kostola sv. Emeráma). Výrazom novej štruktúry sú rozsiahle pohrebiská (radové, niekedy etážovité), ktoré spoločne so sídliskami určujú vzhľad tohoto celku.

Predpokladáme, že v tomto období si upevnil centrálnosprávnu funkciu komitátny hrad na hradnom kopci (opevnený celý dnešný hrad aj s horným mestom). Zároveň nastal výrazný hospodársky rast v priestore Starého mesta a Pároviec (obchodno-remeselnícka zložka). Cirkevno-správna funkcia sa koncentrovala v benediktínskom kláštore. Poľnohospodársku produkciu zabezpečovali satelitné osady (ktorých súčasťou sú pohrebiská) z bližšieho, ale i vzdialenejšieho okolia Šindolka (Chropovský-Hečková-Fusek 1987; Chrenová IIINS AÚ SAV 5896/72, B. Chropovský).

Obr. 7. Nitra, sídlisková situácia v 12.-13. stor.: 1 - sídlisko, 2 - pohrebisko, 3 - kostol, 4 - kláštor, 5 - hrádok, 6 - komitátny hrad.

V 12.-13. stor. sa naďalej upevňuje vyššie uvedená hierarchizácia. Nitra patrí medzi mestá (mestské útvary), ktoré v druhej polovici 12. stor. menovite uvádza al Idrísi - Nitra - dlhé mesto na rovine a má vinice a polia (Kučera 1978, s. 155). Dôležitá je donácia Belu II. z r. 1183, v ktorej sa uvádza špitál (Marsina 1971, s. 89-90).

Mestské výsady Nitry udelil Belo IV. v r. 1248. V tej dobe existovalo na jej území viacero právno-správnych jednotiek (juridík) (Marsina 1985, s. 86), ktoré názorne predstavuje plán vypracovaný A. Ruttkayom (Ruttkay, A. 1995, obr. 4).

Listina zreteľne rozlišuje „castrum Nitria“ ztotožniteľné s dnešným hradom a horným mestom a „castrum Iudeorum“ priestor okolo dnešnej polohy Na Vříšku. Túto situáciu možno pomerne spoľahlivo konfrontovať s archeologicky zachytenou situáciou (obr. 6, 7).

Dominantou bol dnešný hradný kopec, na ktorom sa nachádzal vlastný hrad (castrum) a podhradie (suburbium). V najvyššej opevnenej časti sa nachádzal aj kostol s cintorínom, pravdepodobne pre obyvateľstvo tejto časti.

Na východných svahoch vyvýšeniny Na vříšku (castrum Iudeorum) sa nachádzalo sídlisko mestského charakteru (civitas).

Tieto tri, resp. štyri časti tvorili základ priestoru, ktorý dostal mestské výsady v r. 1248. V tomto čase možno predpovedať najväčší rozmach aglomerácie v celej jeho stredovekej histórii.

Od konca 13. stor., resp. od 14. stor., po tom, ako sa dostalo do sféry biskupa (1288) postupne stráca na význame. V 14. stor. predpokladáme určitý úpadok a roztrieštenosť stredovekého mesta. Naznačujú to práve pozorovania na Kupeckej ulici, ktoré dokázali, že

v 14.-15. stor., ale aj v nasledujúcom období tento priestor nemal jednotnú funkciu, raz tu stáli výrobné zariadenia, inokedy cesta, neskôr zase skladové objekty a opäť cesta. Vývoj vyspelejšieho mesta by predpokladal ucelenejší systém komunikácii vo väzbe na celkovú parceláciu.

Nepriamym dokladom rozptýlenej mestskej štruktúry sú aj údaje zo súpisu pápežských desiatkov z r. 1332-1337, v ktorých popri biskupstve s kapitulou, archidiakonovi ostrihomského arcibiskupa, zoborskom kláštore vystupujú až štyri nitrianske parochie (Ruttikay, A. 1989, s. 61).

Predložený vývoj je do značnej miery hypotetický. Na jeho potvrdenie, resp. vyvrátenie bude potrebné realizovať ešte veľký počet archeologických výskumov.

Literatúra

- BEDNÁR, P. 1996: Siedma sezóna výskumu Nitrianskeho hradu. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. vr. 1994*. Nitra, s. 29-31.
- BŘEZINOVÁ, G.-KATKIN, S. 1996: Záchranný výskum v Nitre na Štefánikovej triede. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1994*. Nitra, s. 37-38.
- CHROPOVSKÝ, B. 1978a: Nitra. In: *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava, s. 176-180.
- CHROPOVSKÝ, B. 1978b: Pohrebisko z 9.-10. stor. v Nitre pod Zoborom. *SIA*, 10, s. 175-219.
- CHROPOVSKÝ, B. 1991: Nitra. In: *Frühgeschichte der europäischen Stadt. Grundlagen und Voraussetzungen*. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte, 44. Berlin 1991, s. 159-165.
- CHROPOVSKÝ, B.-HEČKOVÁ, J.-FUSEK, G. 1987: Ukončenie záchranného výskumu v Nitre na Šindolke. In: *AVANS v r. 1985*, Nitra, s. 52.
- PUŠKÁROVÁ, B. 1985: Niekoľko poznatkov získaných pri výskume fasád veže Nitrianskeho hradu. In: *Archaeologia historica*, 10. Brno, s. 469-473.
- PUŠKÁROVÁ, B. 1988: Oprava veže, sakristie a schodišťa na Nitrianskom hrade. In: *Ochrana pamiatok a prírody v západoslovenskom raji 2*. Bratislava, s. 9-12.
- RUTTIKAY, A. 1989: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku spreď polovice 13. stor. (Problematika a novšie výskumy). In: *Zbor. Slov. nár. Múz. Hist. LXXXIII - História 29*, s. 57-106, Bratislava.
- RUTTIKAY, A. 1995b: Genese und Typologie der mittelalterlichen Städte im Gebiet der Slowakei vor dem 14. Jahrhundert. In: *Burg, Burgstadt, Stadt. Zur Genese mittelalterlichen Zentren in Ostmitteleuropa*. Berlin 1995, s. 296-306.
- RUTTIKAYOVÁ, J. 1996: Archeologický výskum v Nitre na Kupeckej ulici. In: *Archeol. Rozhl.* 47, s. 139-141.
- TOČÍK, A., 1983: Predbežná správa o výsledkoch výskumu hradského kopca v Nitre v rokoch 1930-1931. In: *AVANS v r. 1982*, 247-290. Nitra.

Zusammenfassung

Archäologische Forschungsergebnisse in der Stadt Nitra-Altstadt im Jahr 1994

Der erste Teil dieses Beitrags enthält die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabungen in der Verbindung mit der Rekonstruktion der Altstadt. Es handelt sich in der ersten Reihe um die stratigraphische Beobachtungen, die die mittelalterliche Entwicklung der Stadt chronologisch bestimmt haben. Von besonderer Wichtigkeit war die Feststellung einer Siedlung aus der 2. Hälfte des 9. und aus der 1. Hälfte des 10. Jhs. Die Objekte aus diesem Horizont hatten relativ entwickeltere Keramik (Abb. 2:2). Funde einer größeren Menge von Mörtel und bearbeiteten Steinen deuten an daß ein Sakral- oder Prophanbau in der Nähe stehen mußte. In der 2. Hälfte des 12. Jhs. war auf dieser Fläche ein Gräberfeld (Abb. 4). Von der 2. Hälfte des 12. Jhs. waren hier nur Siedlungsobjekte.

Vorläufige Grabungsergebnisse erlauben neue Ansichten auf die Entwicklung der Agglomeration der mittelalterlichen Stadt (Abb. 1, 5, 6). Mit einer größeren Konzentration der Siedlungsobjekte treffen wir uns schon im 6.-7. Jh., also in der Zeit der ältesten Besiedlung der slawischen Bevölkerung (Abb. 5). Später entstanden hier wie Agrar - so handwerkliche Siedlungen. Vom Ende des 8. Jhs. entstand eine größere Konzentration der Siedlungen. Als Ergebnis dieser Konzentration war auch die Entstehung der Burgwälle z. B. die Burg, sogn. Martinsberg, „Na Vräku“ (Auf der Anhöhe). Diese Burgen waren wichtige wirtschaftliche und politische Verwaltungszentren. Andere Burgwälle dienten als Refugien oder auch Burgwälle der Handwerker (z. B. Zobor, Borina, Drazovce, Lupka). Von den Handwerkern treffen wir

dort mit den Gläsern und Töpfern (besonders in den Burgwällen Lupka und Borina) zusammen. In den Siedlungen am Rande der Agglomeration kann man eine ununterbrochene Entwicklung vom 9.-10. bis 13. h. beobachten. Im 10. Jh. wurden neue Gräberfelder gegründet (z. B. Šindolka), andere Gräberfelder überlebten bis 11. resp. 12. Jh. (Nitra-Amphiteater).

Im 11. Jh. ist Nitra einer der zwei Hauptsitze der Teilfürsten von Arpad geworden. Etwa im Umbruch des ersten Jahrtausends entstand in Nitra ein Benediktiner Kloster unter Zobor (eine Vermutung über die großmährischen Wurzeln wurde nicht bestätigt). Die Klostergründung war mit der Beherrschung der Nordslowakei verbunden. Auch die ältesten Zoborurkunden stammen aus den Jahren 1111 und 1113. Beide beinhalten große Zahl der Dörfer in der Umgebung von Nitra. Im 11. Jh. existieren in Nitra wenigstens drei Kirchen (St. Martinskirche in „Martinský vrch“, St. Stephanskirche in Párovec, St. Jakobskirche in der Altstadt und sehr wahrscheinlich auch ein Sakralbau auf der Burg - Vorgänger der St. Emeranskirche). Eine neue Struktur belegen auch neue Gräberfelder in der Verbindung auf die Siedlungen. Man kann voraussetzen, daß die Komitatsburg auf der Burganhöhe ihre Zentralverwaltungsfunktion gefestigt hat. Ein wirtschaftliches Wachstum zeigte die Altstadt und Párovec. Die kirchliche Verwaltung konzentrierte sich im Benediktiner Kloster. Die landwirtschaftliche Produktion sicherten die Satteltdörfer.

Im 12. Jh. gehörte Nitra zu den Städten. Al Idrisi bezeichnete Nitra als lange Stadt mit den Weinbergen und Feldern. In einer Urkunde vom König Bela II. aus dem Jahr 1183 ist auch ein Spital erwähnt. Die Stadtprivilegien bekam Nitra vom König Bela IV. im Jahr 1248. Diese Urkunde unterscheidet „Castrum Nitria“, das ist die heutige Burg und „Castrum Iudeorum“ - der heutige Raum „Na vršku“. Diese Angaben kann man auch mit den archäologischen Forschungen vergleichen (Abb. 1, 7).

Eine Dominante der Stadt bildete die heutige Burg (Castrum) und Suburbium. Auf der befestigte Anhöhe stand eine Kirche mit dem Friedhof. Auf dem östlichen Berghang, auf einer Anhöhe „Na vršku“ (Castrum Iudeorum) befand sich eine Siedlung des städtischen Charakters (civitas). Diese drei, resp. vier Teile bildeten einen Raum, der die Stadtprivilegien im Jahr 1248 bekommen hat. In dieser Zeit kam es zur größeren Ausdehnung der Stadt in ihrer mittelalterlichen Geschichte. Später, wenn die Stadt in die bishöfliche Sphäre gekommen ist, verlor Nitra an der Bedeutung.

Die in groben Zügen angedeutete Entwicklung der Stadt muß man hypothetisch bezeichnen. Zur Bestätigung oder Ablehnung der Stadtentwicklung sind noch weitere archäologische Grabungen nötig.

A b b i l d u n g e n :

1. Nitra. Schematische Darstellung der Siedlungssituation in der Hälfte des 13. Jhs. 1 - Kupecká Gasse, A - Castrum, B - Suburbium, C - Castrum Iudeorum, D - Civitas (nach A. Ruttkay 1995).
2. Nitra, Kupecká Gasse. Objekt B/1. Auswahl der Funde. 9. bis erste Hälfte des 10. Jhs.
3. Nitra, Kupecká Gasse. Obj. B/52 (Nr. 1, 3, 6, 8) und B/54 (Nr. 2, 5, 7). Auswahl der Funde aus 9. bis erste Hälfte des 10. Jhs.
4. Nitra, Kupecká Gasse. Grab Nr. 7. Auswahl der Funde. Zweite Hälfte des 10. bis erste Hälfte des 11. Jhs.
5. Nitra. Frühslawische Besiedlung aus dem 6.-7. Jh. (Nach G. Fusek 1991). 1 - Siedlung, 2 - Gräberfeld.
6. Nitra. Siedlungssituation im 9. Jh. 1 - Siedlung, 2 - Gräberfeld, 3 - Burgwall, 4 - Zentralburgwall, 5 - Burgwall mit handwerklichen Tätigkeit, 6 - Sakralbau.
7. Nitra. Siedlungssituation im 12.-13. Jh. 1 - Siedlung, 2 - Gräberfeld, 3 - Kirche, 4 - Kloster, 5 - Hausberg, 6 - Komitatsburg.

